

Article Arrival Date

04.05.2025

Article Published Date

20.06.2025

KADIN OLUŞUM ROMANI BAĞLAMINDA SİNEKLİ BAKKAL ROMANI ÜZERİNE BİR İNCELEME

A STUDY OF THE SİNEKLİ BAKKAL NOVEL IN THE CONTEXT OF THE NOVEL OF
FEMALE FORMATION

Miyase YAVUZ ¹

¹ Doktora Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk
Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, ORCID ID: [0000-0001-6850-5935](https://orcid.org/0000-0001-6850-5935)

Özet

Kadın oluşum romanı (female bildungsroman), oluşum romanına (bildungsroman) bağlı olarak şekillenmiş bir türdür. Oluşum romanı (bildungsroman) 18. yüzyıl Alman edebiyatında ortaya çıkmıştır. Tür ile ilgili yazınbilimsel ve tarihsel araştırmaların Wilhelm Dilthey tarafından başladığı kabul edilmiştir. 18. yüzyıl Alman edebiyatında eserler veren Goethe'nin *Wilhelm Meister'in Çıraklık Anıları* isimli eseri, bu türün ilk örneği kabul edilmiştir. Alman edebiyatı başta olmak üzere Türk edebiyatı, İngiliz, Fransız ve diğer dünya edebiyatlarında da örneğine rastlanılan oluşum romanının (bildungsroman) konusu, bir bireyin toplum içinde, hayat şartlarına bağlı olarak geçirdiği olgunlaşma sürecini içermektedir. Bu bağlamda oluşum romanı (bildungsroman) türüne ait ilk örnekler eril toplum yapısına bağlı olarak erkek bireyler üzerinden incelemeye tabi tutulmuştur. Toplum yapısını oluşturan bireylerin kadın ve erkek olmak üzere iki cinsiyet kimliğine ve farklı toplumsal rollere, statüye sahip olması olgunlaşma ve oluşum süreçlerinin farklılaşmasına yol açmıştır. Sosyal yapı içinde meydana gelen olaylar, durumlar, değişimler, dönüşümler ve bu etkenlere bağlı olarak ortaya çıkan etmenler kadın ve erkek bireyler üzerinde farklı etkiler bırakmıştır. Bu bağlamda 18. ve 19. yüzyıllarda cinsiyet kimliklerinin incelenmesi kadın gelişimini neyin oluşturduğu sorusuyla yüzleşmeyi zorunlu kılmıştır (Ellis, 1999: 21). Fraiman da kadın bireylerin oluşum süreçlerinin erkek bireylerden farklı bir yol izlediğini belirtmiştir. Oluşum romanı (bildungsroman) kapsamında yazılan eserleri “dişi metinler” ve “erkek metinler” olarak tasnif etmiş, bu eserlerin baş karakterlerinin cinsiyet kimliğine bağlı olarak incelenmesinin daha doğru bir yöntem olacağını vurgulamıştır (Fraiman, 1993: 12). Oluşum romanı (bildungsroman) üzerine incelemelerde bulunan birçok araştırmacının değerlendirmeleri sonucunda bu türe bağlı olarak kadın karakterlerin oluşum süreçlerinin kadın oluşum romanı (female bildungsroman) başlığı altında incelenmesi daha doğru bulunmuştur. Buna bağlı olarak kadın oluşum roman (female bildungsroman) türü ortaya çıkmış, kadın karakterlerin cinsiyet rolü ve toplumsal statülerine bağlı olarak gerçekleştirdikleri oluşum ve olgunlaşma süreçleri incelenmiştir. Bazı araştırmacılar bu türün 19. yüzyılda feminist edebiyat kuramına bağlı olarak ortaya çıktığını ifade etmişlerdir. Felski, feminist edebiyat teorisinin kadınları, metinleri, toplumsal özneler olarak etkiledikleri ideolojik yapılarla ilişkilendirmiştir. Bu metinlerin tarihi, siyasi, kültürel yapılarla ilişkili olduğunu belirtmiştir. Feminist edebiyat kuramını “bir anlam üretme biçimi, sorunsuz bir şekilde verili bir kadın gerçekliğinin, az ya da çok doğru bir temsilinden ziyade öznelerarası kültürel ve ideolojik çerçevelerden yararlanan bir toplumsal cinsiyet kimliği inşası” olarak tanımlamıştır. (Felski, 1989: 8, 9). Felski'nin vurguladığı yapılarla da ilişkilendirilen kadın oluşum romanının (female bildungsroman) Türk edebiyatında da birçok örneğinin olduğu saptanmıştır. Yapılan araştırmalar, elde edilen çıkarımlar sonucunda Sinekli Bakkal romanının kadın oluşum romanı

kapsamına girdiği belirlenmiştir. Toplumda yaşanan tarihi, siyasi, kültürel, sosyal etkenler bağlamında Rabia'nın kadın oluşum süreci incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın Oluşum Romanı, Oluşum Roman, Feminist Eleştiri, Oluşum, Olgunlaşma, Değişim, Dönüşüm.

Abstract

The female bildungsroman is a genre that has been shaped in relation to the formation novel (bildungsroman). The Formation novel (bildungsroman) emerged in 18 th century German literature. It is accepted that literary and historical research on the genre began with Wilhelm Dilthey. Goethe's work, Wilhelm Meister's Apprenticeship Memoirs, which was written in 18 th century German literature, is considered the first example of this genre. The subject of the formation novel (bildungsroman), examples of which can be found in German literature, Turkish literature, English, French and other world literatures, includes the maturation process of an individual within society, depending on life conditions. In this context, the first examples of the bildungsroman genre were examined through male individuals in relation to the masculine social structure. The fact that individuals constituting the social structure have to gender identities, male and female, and different social roles and statuses has led to differentiation of maturation and formation processes. The events situations, changes, transformations that occur within the social structure and the factors that arise depending on these factors have had different effects on male and female individuals. In this context, the examination of gender identities in the 18 th and 19 th centuries necessitated confronting the question of what constitutes female development (Ellis, 1999: 21). Fraiman also stated that the formation processes of female individuals follow a different path than male individuals. He classified the works written within the scope of the formation novel (bildungsroman) as "female text" and "male text" and emphasized that it would be a more accurate method to examine these works depending on the gender identity of the main characters (Fraiman, 1993: 12). As a result of the evaluations of many researchers who have studied the formation novel (bildungsroman), it has been found more accurate to examine the formation processes of female characters under the title of female formation novel (female bildungsroman). Accordingly, the female bildungsroman genre emerged, and the formation and maturation processes of female characters depending on their gender roles and social status were examined. Some researchers have stated that this genre emerged in the 19 th century as a result of feminist literary theory. Felski has associated feminist literary theory with woman, texts, and the ideological structures they affect as social subjects. She has stated that these texts are related to historical, political and cultural structures. She has defined feminist literary theory as "a way of producing meaning, a construction of gender identity that utilizes intersubjective cultural and ideological frameworks rather than a more or less accurate representation of a given female reality without any problems" (Felski, 1989: 8, 9) It has been determined that there are many examples of the female bildungsroman, which is also associated with the structures emphasized by Felski, in Turkish literature. As a result of the research and the inferences obtained, it has been determined that the novel Sinekli Bakkal falls within the scope of the female formation novel. Rabia's female formation process has been examined in the context of historical, political, cultural, and Social factors experienced in society.

Keywords: Novel of Female Formation, Novel of Formation, Feminist Criticism, Formation, Maturation, Change, Transformation.

1.GİRİŞ

Romanın kurgusal metninde Rabia'nın çocukluğundan başlayarak genç yetişkinlik dönemini kapsayan oluşum süreci izlenebilmektedir. Eserde Rabia'nın kendini tanıma süreci, kadın olarak toplumda statüsünü belirleme çabası, dönemin değişen yapısıyla birlikte sunulmaktadır.

Değişen siyasi, kültürel ve toplumsal yapı içinde büyüyen Rabia'nın oluşum süreci bu yapılar içindeki değişkenlere bağlı olarak meydana gelmektedir. Bu değişkenler Rabia'nın oluşum sürecine iki farklı boyut kazandırmıştır. Bunlardan ilki yaşadığı toplumda Rabia'nın kadın olarak oluşumudur. Bir diğeri ise Rabia'nın kadın oluşum sürecine etki eden değişkenlerin sanatçı oluşum yönünü de beslemesidir. Bu bağlamda Sinekli Bakkal romanında Rabia'nın oluşum süreci, Ünal'ın *Alman Eğitim Romanında Avangard Dönüşümler* isimli tez çalışmasında, eğitim romanı ile sanatçı romanı arasında saptadığı şu özelliğe bağlı olarak da incelenebilmektedir: “Hem eğitim hem de sanatçı romanı olma özelliğini taşıyan pek çok roman vardır, ancak her sanatçı romanı kuşkusuz bir eğitim romanı olamaz” (Ünal, 2003: 17). Ünal'ın bu çıkarımı doğrultusunda ve yaptığımız araştırmalar sonucunda sanatçı romanının, oluşum romanı ve diğer oluşum romanına yakın türlerle de geçişimlilik sağladığı saptanmıştır, ancak her türün belli ortak nitelikler dışında karakteristik özelliklere sahip olmasından dolayı bu geçişimlilik tüm türleri eşdeğer çizgide toplamamıştır, yalnızca bireyin süreç sonunda oluşumunu tamamlaması noktasında sanatçı romanının bu geçişime sahip olduğu görülmüştür. Ünal'ın tespitine dayanarak yapmış olduğumuz bu çıkarım doğrultusunda Sinekli Bakkal romanında Rabia'nın kadın oluşum süreciyle sanatçı oluşum sürecinin geçişimlilik gösterdiği saptanmıştır.

Rabia'nın etkilendiği kültürün ve sosyal etkenlerin içerdiği zıtlık ve çatışmalar, Rabia'nın kadın kimliğinin şekillenmesinin yanı sıra sanatsal kimliğinin oluşmasına da katkı sağlamıştır. Bu durum Rabia'nın oluşum sürecini iki koldan ve birbirine koşut olarak ilerletmiştir. Bu bağlamda Sinekli Bakkal romanı hem kadın oluşum hem de sanatçı oluşum romanı özelliğini taşımaktadır.

Protagonist şahsın oluşum sürecinin ilk aşamasını oluşturan çocukluk dönemi, sanatçı kimliğinin ve cinsiyet rolünün gelişimine bağlı olarak birbirine koşut ilerlemiştir. Rabia'nın çocukluk döneminde oluşum sürecine etki eden etmenler, sanatçı oluşumunu ve kadın oluşumunu aynı doğrultuda ilerletmiştir, ancak protagonist şahsın yetişkinlik ve genç yetişkinlik dönemine geçişle birlikte cinsiyet rolleri belirginleşmiş ve toplumsal statüsü şekillenmeye başlamıştır.

Rabia'nın çocukluk döneminden çıkışı, yetişkinlik evresine geçişle belirginleşmeye başlayan cinsiyet rolleri, oluşum sürecini şekillendiren etkenlerin etki alanını da farklılaştırmıştır. Kimlik oluşumuna ve sanatçı oluşumuna etki eden aynı etmenler bu kez Rabia'nın farklı oluşum süreçlerini beslemiştir. Bu farklılaşmaya bağlı olarak Rabia'nın sanatçı oluşumu ve kimlik oluşumunda görülen geçişimlilik özelliği belirli bir süreçten sonra ortadan kalkmıştır.

Romanın kurgusal metninde birinci kısmın sonunda türler arasında geçişimliliğin ortadan kalkmasıyla Rabia'nın oluşumu tek yönlü ilerlemeye başlamıştır. Eserin ikinci bölümüyle başlayan olay örgüsündeki akış Rabia'nın oluşum sürecini, sanatçı oluşumunu şekillendiren bir yöne kaydırmıştır. Roman, genç yetişkinlik dönemine geçişle birlikte kadın oluşum sürecini tamamlayan Rabia'nın sanatsal oluşum yönünün şekillenme ve tamamlanma süreciyle devam etmiştir.

1.1 Kuramsal Çerçeve

Romanın protagonist şahsı Rabia'nın kadın oluşum süreci Susan Fraiman'ın, *Unbecoming Woman* isimli çalışmasında kadın oluşumunda ana unsur olan çatışmayı meydana getiren antagonistik olay örgülerine dayandırdığı kuram çerçevesinde incelenmiştir. Sinekli Bakkal

mahallesinin ortamı ve Selim Paşa Konağı'nın olduğu cadde arasındaki zıtlık Rabia'nın sanatçı oluşumu ve kimlik oluşumundaki ilk çatışma unsurunu meydana getirmiştir. Sinekli Bakkal, Rabia'nın çocukluk döneminin başlangıcını şekillendiren mekânlardan ilkidir. Bu mekânın karşısında konumlandırılan Selim Paşa Konağı'nın olduğu cadde ise Rabia'nın kadın oluşum sürecini şekillendiren, kadın oluşum romanlarındaki uyanış olgusunu meydana getiren, zıtlık ve çatışma unsuru ortaya koyan bir diğer mekândır. Protagonist şahsın uyanış olgusu, Susan J. Rosowski'nin *The Voyage In Development* isimli çalışmada yer alan *The Novel of Awakening* adını taşıyan makalesinde belirttiği yapıya göre meydana gelmiştir. Bu mekânlar üzerinde kurulan çatışma unsuruna bağlı olarak ortaya çıkan Rabia'nın uyanış anlatısı, Rosowski'nin saptamalarına göre yön bulmuştur. Rabia'nın büyüme, olgunlaşma ve kimlik oluşum sürecinde hayatının zor ve sınırlı olan kısımlarını öğrenmesi Rosowski'nin ifade ettiği içe doğru hareket yönü olan uyanış anlatısıyla gerçekleşmiştir. Rabia'nın hem sanatının hem kadın kimliğinin oluşumunu besleyen bu ikinci mekân aynı zamanda onun karşılaştığı zorlukları, yaşadığı mücadeleleri yansıtan bir unsura dönüşmüştür. Romanda protagonist şahıs, iki farklı hayat arasında gördüğü dengesizliği içsel bir uyanış gerçekleştirerek, öz bilgiye ulaşarak dengelemiştir.

Selim Paşa Konağı ve Sinekli Bakkal mahallesinin kültürel, toplumsal, ekonomik yapısı Rabia'nın sanatını ve kimliğini oluşturan iki zıt kutup olmuştur. Bu iki antagonistik örüntü, romanın protagonist şahsı tarafından içe dönük bir uyanış süreciyle dengeye kavuşmuştur. Denge unsurunun bu yapıyla çözülmesi Rabia tarafından antagonistik örüntülerdeki çatışmaların giderilmesini sağlamıştır. Bu çözümleme Rabia'nın tercihlerinin ve oluşum sürecinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Yapıtın yazılmasının nedeni bu kadın imgesi olduğundan, olay örgüsü, kadının merkez olduğu aşk ilişkilerine bağlı gelişirken, romanın öğeleri onun kişiliğini belirtmek için kullanılır. İstanbul'da II. Abdülhamit dönemindeki Türk toplumunun panoramik bir tablosunu çizen *Sinekli Bakkal*'ın olay örgüsü ise topluma yayılarak genişler ve siyasal, toplumsal, dinsel sorunlarla örülmüş olarak gelişir (Moran, 2009: 157).

Moran'ın da ifade ettiği gibi topluma yayılan bir dönüşüm ve oluşumla birlikte Rabia'nın iki koldan gelişen sanatsal oluşumuna ve kadın oluşumuna etki eden diğer antagonistik olay örgülerine geçişi siyasal, toplumsal ve dinsel olay örgüleriyle genişletilmiştir. Romanda protagonist şahsın iki koldan ilerleyen oluşum süreci, iki mekân içinde birbirine zıt yapıda konumlandırılan antagonist şahıs kadrosunun romana yerleştirilmesiyle sağlanmıştır. "Adetâ karakterler, birbirlerini iç ve dıştan yansıtan birer ayna gibi kullanılarak romanda canlı ve boyutlu bir sosyal ilişkiler ağı oluşturmuşlardır" (Kantarcioglu, 2004: 80). Rabia'nın çocukluk döneminden genç yetişkinlik dönemine geçişte oluşum sürecine etki eden bir diğer yapı birbirine zıt olarak roman metninde kurgulanan din öğretisi olmuştur. Bu yapı Rabia'nın sanat oluşumundaki evreleri ve kadın oluşum sürecindeki aşamaları şekillendiren önemli bir unsur hâline gelmiştir. Sinekli Bakkal imamı Hacı İlhami Efendi ve Vehbi Dede, protagonist şahsın sanat oluşumuna ve kadın oluşumuna etki eden, onun oluşum sürecinde çatışma durumunu meydana getiren antagonist şahıslar olmuşlardır. Romanda, kaba, soğuk ve ruhsuz din öğretisini temsil eden Sinekli Bakkal imamıdır.

Rabia, çocuk dönemindeki oluşum sürecinin bir kısmını romanın antagonist şahsı, dedesi Sinekli Bakkal imamının yanında geçirmiştir. Rabia'nın dedesi Hacı İlhami Efendi ile birlikte yaşadığı dönemde sanatını, kimlik oluşumunu etkileyen ruh ve hayal dünyasının şekillenme süreci romanda şu ifadelerle aktarılmıştır: "Rabia'yı öteki çocuklardan ayıran şey, İmam'ın tesirine bu kadar erken maruz olmasıydı. Başka çocuklar, o yaşta nasıl bayram salıncağı, kukla oyunu ile aşına iseler, Rabia da o kadar cennet ve cehennem denilen yerlerle aşına idi" (Adıvar, 2022: 30). Romanın protagonist şahsı Rabia'nın kimlik oluşumunda muhayyilesini şekillendiren korku, onun sanatına yoğunlaşmasına olanak tanımıştır.

Kadın Bildungsroman yazarları, kahramanlarına toplumlarının sınırları içinde nasıl anlayıp çalışacaklarını öğretmek, kahramanlarının olgunlaşmasını veya "büyümesini" sağlarlar-kendilerini ve çevreleriyle ilişkilerini anlamalarını ve bir tür etki alanını sürdürmek için bu çevreyle müzakere etmelerini sağlarlar. Ancak, toplumun sınırları içinde anlayıp çalışmayı öğrenme süreci aynı anda kahramanı eylem alanını daraltmaya veya "büyümeye" zorlar. Kendisini ataerkil toplumdan ayıran bağımsızlığının bu yönlerinden vazgeçmeli ve kendine ilişkin görüşünü başkalarının kendisinden beklentileriyle uzlaştırmanın yollarını bulmalıdır (Ellis, 1999: 18).

Dedesi Sinekli Bakkal imamının yanında kaldığı dönemde çocuk gelişiminin önemli bir parçası olan oyundan uzak kalması, oyuncak bebeğinin elinden alınması Rabia'nın çocuk dimağını ve enerjisini sanat faaliyetlerine çevirmiştir. Rabia'nın sanata yönelen dimağı onun küçük yaşta olgunlaşmasını, yaşadığı çevreyle müzakere etmesini sağlamıştır. Sanat, Rabia için kendi isteklerini Dedesi İlhami Efendi ve annesi Emine'nin beklentileriyle uzlaştıran bir çıkış noktası olmuştur. Ellis'in çıkarımlarıyla özdeş ilerleyen Rabia'nın oluşum süreci, onun içe dönük yapıyla bağlantılı olarak gelişmesini sağlamıştır. Büyürken kadın olma yolunda atladığı her aşama, sanatla yoğrularak onun sanatçı kimliğinin de açığa çıkmasını sağlamıştır.

Böylece kimlik oluşum sürecinde antagonistik olay örgüsünü oluşturan, antagonist şahıs Sinekli Bakkal imamı, protagonist şahsın sanat oluşum yönünü de bulmasını sağlayacak içsel seyahatin gerçekleşmesini sağlamıştır. "Bildungsroman kahramanları "sistem" içinde çalışmayı öğrendiklerinde, nitelikli bir güç elde edebilirler" (Ellis, 1999: 18, 19) tespiti *Sinekli Bakkal* romanında Rabia'nın sanatçı yönünü keşfetmesiyle somutlaşmıştır.

Vehbi Dede, Rabia'nın hem sanat oluşumu hem de kimlik oluşumunda çatışma unsurunu oluşturan bir diğer antagonist şahıs durumundadır. Hacı İlhami Efendi'nin niteliklerine zıt özellikler barındırması yönüyle onun karşısında antagonist şahıs olma özelliğini kazanmıştır. Vehbi Dede'nin barındırdığı özellikler Rabia'nın kimlik sürecinin seyrini ve sanatçı yönünün oluşumunu meydana getiren içe dönük gezinti yapısını ortaya çıkarmıştır.

Rabia'nın kişilik ve sanat oluşumunu besleyen bir diğer çatışma durumu bu kez Sinekli Bakkal semtinin kendi içinde barındırdığı zıtlıkla meydana gelmiştir. Rabia'nın "Kız Tevfik" lakabıyla tanınan babasından gelen irsî temayülleri de onun sanatçı oluşum yönünü beslemiştir. Rabia'nın babası Karagöz oynatan, meddah ve ortaoyunu ile ilgilenen bir karakterdir, ancak Sinekli Bakkal semtinde sanatının hoş karşılanmaması nedeniyle yaşadığı semtten uzaklaştırılmıştır. Sanatçı kişiliğinin bir sonucu olarak Sinekli Bakkal imamı ve Rabia'nın annesi Emine'nin aksine insanları, gülmeyi ve hayatı seven bir yapısı vardır. "Tevfik ve Rakım, temsil ettikleri sevgi, anlayış, dayanışma hoşgörü gibi değerlerle Sinekli Bakkal sakinlerini; yani Türk halkının karakterini oluşturan öze sahiptirler" (Kantarcioglu, 2004: 81). Bu yönüyle Rabia'nın çocukluk döneminin son evresinde tanıştığı babası Tevfik, Tevfik'in arkadaşı cüce Rakım Rabia'nın kimlik oluşum ve sanatçı oluşum sürecini şekillendiren bir diğer etmen olmuşlardır. İçe dönük oluşum sürecinde Rabia Sinekli Bakkal'da etrafında bulunan insanları gözlemleyerek, yaptığı çıkarımlar sonucunda sanatına ve kimlik oluşumuna yön vermiştir.

Rabia'nın anneden kopuş süreci, Elizabeth Abel'in *The Voyage In Development*'da yayımlanan *Narrative Structure(s) and Female Development: The Case of Mrs. Dalloway* isimli inceleme makalesinde belirttiği ve Freud'un sembolik anlam yüklediği kültürel uyum anının başlangıcı olmuştur. Rabia katı, soğuk, kin ve gazap dolu annesi Emine'den kopuşuyla Tevfik'in mutlu, hayatı seven tarafıyla tanışmıştır. Bu tanışıklık Rabia'yı Vehbi Dede'nin sanat ekseninde etkin kılmıştır. Böylece Rabia'nın anneden kopuşu ve babaya dönüşüyle Vehbi Dede'nin sevgi dolu sanat oluşumunda sanatını ve kimliğini oluşturma süreci farklı bir noktaya evrilmiştir. Değişen oluşum yönü Rabia'nın Batı kültürüyle sentez oluşturmaya ve Peregrini'nin sanat unsurlarının içinde özgünlüğü yakalamasına katkı sağlamıştır. Rabia'nın oluşumunda babaya dönüşle

ilerleyen süreç onun hem Doğu kültürü hem de Batı kültürü içinde etkin konuma yükselmesini sağlamıştır. Böylece Rabia, annesi Emine'den kopuş ve babası Tevfik'e dönüşle bu iki kültür unsurunda döneminin kadınlarından farklı olarak etken bir şekilde faaliyet alanına sahip olmuştur.

Rabia'nın çocukluktan genç yetişkinlik sürecine geçişi ve oluşum süreci kadın oluşum romanlarının “yeniden bütünleşme” anlatısına bağlı olarak ilerlemiştir. Protagonist şahsın kadın oluşum süreci Lorna Ellis'in, *Appearing to Diminish* isimli çalışmasında belirttiği yeniden bütünleşme yapısına göre incelenmiştir. Selim Paşa Konağı'nın uşağı Bayram Ağa'nın yeğeni Bilâl ile kurduğu yakınlık Rabia'nın kendini başkalarının bakışının nesnesi olarak deneyimlemeyi öğrenmesini sağlamıştır. Bu yapı üzerine gerçekleşen oluşum sürecinde Rabia kendine dışardan bakıp değerlendirebilmiştir. Bayram Ağa'nın bu konu üzerine olumsuz fikirleri “kendine dair görüşünün başkalarının kendisine dair görüşünden farklı olduğunu” (Ellis, 1999: 30) anlamasını sağlamıştır. Rabia, Bilâl ile olan durumuna Bayram Ağa'nın gözünden bakabilmiştir. Selim Paşa gibi bir otoritenin olumlu görüşüne rağmen Rabia bakış açısında bir değişikliğe giderek yeniden Ellis'in ifade ettiği bütünleşme yapısını gerçekleştirmiştir. Buna bağlı olarak kendi tercihlerinde fallik durumda olan protagonist şahıs, toplumsal statüsünün ve kadın rollerinin şekillenmesinde aktif konumda bulunmuştur. Bu durum Rabia'nın dönemindeki kadınlardan farklı olarak oluşum sürecinde etkin olduğunu göstermiştir. Romanda 3. tekil şahıs anlatıcı kullanılarak aktarılan ifadeler Rabia'nın oluşum sürecinde yeniden bütünleşme yapısını gerçekleştirdiğini göstermektedir:

(...) İhtiyarın sesi adeta tehditle doluydu. “Gözünü aç, oğlan senin dengin değil,” demek istiyordu.

(...) Dükkânın üstündeki odadan Rabia'nın kalın sesini işitti:

—Ben sana varmam, Bilâl oğlan.

Ben sana varmam.

Yedi yıl karşımda da dursan,

Gene sana yalvarmam (Adivar, 2022: 171-173).

Sanatçı kimliğinin kadın oluşum yönünü etkilediği Rabia'nın uyanış anlatısında kendine dışardan bakabilme ve farkında olma yapısını gerçekleştiren bir diğer olay örgüsü, Peregrini hakkında yaptığı çıkarımlar üzerinden gerçekleşmiştir. Bu durum romanda 3. tekil şahıs anlatıcı kullanılarak roman metnine yansıtılmıştır:

Bu akşam gözleri âdetâ görmeden Rabia'ya bakarken birdenbire, dört sene evvel piyanoya ancak yetişen başın, şimdi piyanonun üstünden odayı seyrettiğinin farkına vardı ve beklemediği bir hakikat keşfetmiş gibi helecanlandı, parmakları kaldı.

Piyanistin gözlerindeki tahavvülü gören Rabia'nın yanakları da nadide bir eski şarap rengini aldı, uzun kirpikleri parlak gözlerinin üstüne indi. Büyüdüğünü, kadın olduğunu Peregrini'nin birdenbire keşfettiğini anlamış, Âdem'in Cennet bahçesinde kendini ilk çıplak gördüğü zaman duyduğu acayip hicabı duymuştu. Aralarında yıllar süren ve gayri şahsi rabıta ilk defa yüreklerine çarpıntı olan bir bağ oluvermişti (Adivar, 2022: 150, 151).

Rosowski, Willa Carther'ın 1899 tarihli *Uyanış Anlatısı* incelemesinde Flaubert ve Chopin'in kadın karakterleri üzerinde yaptığı içe dönük-dışa dönük gerçekleşen seyahat olgusunun iki şekilde gerçekleştirdiğini ifade etmiştir. Romanda Rabia'nın oluşum sürecinin bu iki yapıya uygun şekilde ilerlediği tespit edilmiştir. Romanın kurgusal metninde konumlandırılan mekânlar kadın oluşum romanındaki bu iki yapıyı gerçekleştiren bir unsura dönüşmüştür. Bu iki unsur Rabia'nın kadın oluşumunun yanı sıra sanatçı oluşumunun da şekillenmesine katkı

sağlamıştır. Sinekli Bakkal mahallesi Carhter'ın ifade ettiği çalışma yönüyle dışa dönük kadın oluşum sürecini, Selim Paşa Konağı eğitim yoluyla dışa dönük kadın oluşum sürecini meydana getirmiştir. Bu ilk aşamada iki mekân üzerinde kurulan antagonistik olay örgüsü Rabia'nın entelektüel genişlemesine olanak tanımıştır. Rabia'nın entelektüel genişlemesine olanak tanıyan bu yapı kadın oluşum sürecine ek olarak entelektüel çizgide sanatçı oluşumunu da şekillendirmesine katkı sağlamıştır. Burada ifade edilen ilk oluşum aşaması *Sinekli Bakkal* romanının da temel yapısını oluşturmuştur. Bu yapı romanın ilk kısmında sıklıkla karşılaşılan bir unsura dönüşmüştür. İçsel bilgiden ziyade görünürlere bu kadar vurgu yapılması, Bildung'u ikiye bölme yapar. İronik olarak, Bildungsroman kahramanının öz-yansımasındaki gelişimi ve kimliğini değerlendirme yeteneği, Bildung'un temel yönleri, onu dışa dönmeye ve bu kimliğin etrafındakiler tarafından nasıl şekillendirildiğini değerlendirmeye zorlar (Ellis, 1999: 35).

Protagonist şahsın yaşadığı Sinekli Bakkal semtinde insanların bakış açısının aktarıldığı kısımlar, Rabia'nın öz yansımasındaki gelişimini, kimliğini değerlendirme yeteneği kazanma sürecini göstermektedir. Bununla birlikte romanda yer alan bu kısımlar onu dışa dönmeye ve kimliğinin etrafındakiler tarafından şekillendirilme isteğini fark etmesine örnek teşkil etmiştir. Babası kız Tevfik ve cüce Rakım ile birlikte bakkalı işletmesi, Tulumbacıbaşı Sabit Beyağabey ile geçen olay örgüsü tüm bu belirtilen yapı içinde Rabia'nın kendi toplumsal statüsünü belirlemede fallik durumda olduğunu göstermiştir. “Kız Sinekli Bakkal'ın erkek dünyasına meydan okuyan bir bayrak gibiydi” (Adıvar, 2022: 146) ifadesi Rabia'nın kimlik oluşumuyla birlikte toplumda kadın rollerinin ve statüsünün değişmeye başladığını da göstermektedir.

Rabia'nın kadın oluşumuyla birlikte toplumun da bir oluşum sürecinde olduğu ve Rabia'nın toplumsal oluşum süreci içinde kendi oluşumunu tamamlama sürecinde olduğu görülmüştür. Rabia'nın toplumun beklentileri ve ona düşündüğü role etken olarak yön verdiği görülmüştür. Rabia sanatıyla beraber şekillenen bu süreçte gelişiminin ve değişiminin farkındadır. Kadın oluşum romanlarının kahramanının fallik durumda olması yapısına bağlı olarak kimlik gelişimine ve toplumsal rolüne yön vermiştir. Bu durum Rabia'nın gözünden şu şekilde aktarılmıştır: “— Kaç, göç, zenginler için! Ben fukara bir esnaf parçasıyım, dükkânda, camide dünyanın erkeğini görüyorum, niçin Hilmi Bey'in dostlarından kaçacakmışım diyordu” (Adıvar, 2022: 152). Rabia'nın genç yetişkinlik dönemine geçişinde kullandığı bu ifade toplumsal statüsünde ve kimlik oluşumunda edilgen olmadığını göstermektedir. Onun sanatçı yönü ve sanatı için aldığı eğitim, sanatını ortaya koyarken farklı mekânlarda insanlarla kurduğu iletişim kadın kimliğinin oluşumunda onu toplumda kabul edilen kadın rollerinin dışında konumlandırmıştır. Büyümesiyle birlikte çocukluk evresinden yetişkinlik dönemine geçen Rabia' dan toplumdaki diğer kadınlar gibi faaliyet alanını sınırlandırması beklenmiş ancak ortaya koyduğu sanat onu bu beklentilerin dışında konumlandırmıştır. Sanatçı oluşum yönü genç yetişkinlik dönemine geçen protagonist şahsın toplumsal statüsünde de belirleyici olmuştur.

Fraiman, kadın oluşum romanlarında kadının kimlik kazanmasında etkili olan karakterlerin şefkatli eğitici konumuyla romanlarda yer aldığını savunmuştur. Rabia'nın oluşum süreci Fraiman'ın belirttiği bu yapı içinde incelenmiştir. Peregrini'nin yanı sıra Vehbi Dede de Rabia'nın iki yönlü oluşumunda bu yapı içinde yer almıştır. Şefkatli eğitici, öğretici yapısı içinde yer alan bu iki karakter Rabia'nın oluşum sürecinde farklı roller üstlenmişlerdir. Vehbi Dede Rabia'nın sanat oluşum sürecini ve kendini anlamlandırma yönünü geliştirirken Peregrini Rabia'nın hem sanatçı oluşum yönünü hem de kadın oluşum yönünü geliştirmiştir. Protagonist şahsın çocukluktan genç yetişkinlik dönemine geçiş sürecinde bu iki karakter onun sanat oluşum yönünü geliştirmiştir. Bu yapıda Vehbi Dede Rabia'nın sanat yönünde oluşumunu tamamlamasında daha etkin olurken kadın kimliğinin oluşumunda ona yol gösterici rolünü üstlenmiştir. Peregrini ise Rabia'nın çocukluktan genç yetişkinliğe geçiş sürecinin ilk aşamasında Vehbi Dede ile aynı role sahipken, onun genç yetişkinlik dönemine geçişinde kadın oluşumunda fallik olma, kendi farkına varabilme yapısını gerçekleştiren bir karakter olmuştur.

Bu aşamada şefkatli eğitici yapısında Peregrini, Rabia'nın kocası olarak farklı bir statüye geçmiştir. İkinci aşamada farklılaşan bu statü ile Peregrini ve Vehbi Dede'nin bu yapı içindeki rolleri farklılaşmıştır. Bu farklılaşmayla birlikte karakterlerin değişen rolleri Rabia'nın oluşum sürecinin iki koldan ve birbirine koşut olarak ilerlediğini göstermiştir. Rabia'nın iki yönlü, birbirine koşut olarak ilerleyen oluşumunda yer alan karakterlerin şefkatli eğitici yapısında üstlendikleri rollerdeki farklılıklar romanda 3. tekil şahıs anlatıcı kullanılarak aktarılmıştır:

Bu karışık canlı muammanın her unsurunu laboratuvarında çalışan bir âlim tecessüsü ile arayan Peregrini onunla fırsat buldukça konuşur, sualler sorar, küçük gözleri kızın yüzünü delip dimağına batmak istiyormuş gibi Rabia'nın gözlerine bakardı. Fakat onu en çok hayran eden kızın mûsikîye olan istidadıydı. Kulakları her sadâyı tam muhafaza ediyor, emsalsiz sesi her sadâyı tam veriyor ve zevki herhangi üstâdı tatmin edecek kadar dürüst ve salim. Bunun için Peregrini her yeni kompozisyonu evvelâ ona çalar, onun fikrini ciddiyetle sorar, dinlerdi.

Vehbi Dede de Rabia ile meşguldü. Fakat alakasını Peregrini gibi göstermiyordu. O Peregrini gibi kızı tahlile uğraşmıyor, Rabia'nın meyillerini fitratının icabı diye olduğu gibi kabul ediyordu. (...) Dede, onu kendine bir nevi ruhanî evlât, fikirlerini, felsefesini sadeleştirip halka yayacak müstakbel mürit telâkki etmeye başlamıştı. (...) (Adıvar, 2022: 119, 120).

Şefkatli eğitici yapısı Rabia'nın kadın oluşum yönünü tamamlarken sanatçı oluşum yönünü de beslemiştir. Kadın oluşum romanlarında önemli bir unsur olan evlilik yapısına geçiş de romanda bu yapıyla sağlanmıştır. Evlilik yapısı Ellis tarafından şu şekilde açıklanmıştır:

Bildungsroman kahramanlarının daha itaatkâr hale gelirken aynı zamanda bir tür güçlenme de kazanmaları paradoksu, kadın-erkek Bildungsromanlarının belirsiz sonları tarafından çözümsüz bırakılıyor; kadın gelişiminin hangi yönünün -baş kahramanı güçlendiren mi yoksa onu güçsüzleştiren mi- baskın olacağı açık değil. Sonuçta, bu romanları sonlandıran evlilikler yalnızca gençlik hikayesini kapatmakla kalmıyor, aynı zamanda romanlarda büyük ölçüde keşfedilmemiş bir hikâye olan yetişkinlik hikayesini açıyor. Kadın gelişiminin olumlu ya da olumsuz olarak görülüp görülmemesi büyük ölçüde bu sonların nasıl yorumlandığına bağlıdır (Ellis, 1999: 33, 34).

Rabia'nın evlilik yapısına geçişiyle kadın oluşum yönü tamamlanmış sanatçı oluşum yönü olgunluk seviyesine doğru ilerlemiştir. Bu ilerleyiş üç aşamada gerçekleşmiştir. İlk iki aşamada Rabia ve Osman'ın oluşum süreci iki yönlü devam etmiştir. Üçüncü aşamada ise Rabia'nın sanatçı oluşumu sanatının olgunluk evresine geçişi ve Osman'ın sanatının olgunlaşması meydana gelmiştir.

Evlilik yapısının tamamlanmasıyla Osman'ın ve Rabia'nın birbiriyle etkileşimli oluşumları ve Rabia'nın birbirine koşut olarak ilerleyen oluşum sürecinde sentez Osman'ın Sinekli Bakkal'a bağlanma teziyle gerçekleştirilmiştir. Romanda olgunlaşma evresinin ilk aşaması Rabia ve Osman'ın Sinekli Bakkal imamı Hacı İlhami Efendi'nin evine taşınmasıyla başlamıştır. Rabia'nın zıtlıklarla ilerleyen antagonistik olay örgüsü bu eve taşınmasıyla genişletilmiştir. Bu bağlamda Rabia'nın çocukluk dönemiyle başlayan oluşum sürecinde ilk çatışma unsuru olan bu ev olgunlaşma evresini de tamamlayacak bir unsur hâline gelmiştir. Rabia'nın Osman ile birlikte oluşumunda ve ikisinin de sanat oluşumlarının olgunluk evresine geçmesinde Hacı İlhami'nin evi sentez olmuştur. Rabia'nın oluşumunda Hacı İlhami'nin evi sanatında ve kişilik oluşumunda kökleri ve ananeyi meydana getirmiştir. "Anane", yani geleneklerse, yerli olanı koruyan, köklerimizden kopmayı engelleyen sürekliliği sağlayan bir güç kaynağıdır" (Moran, 2009: 174). *Sinekli Bakkal* romanında da Rabia'nın kökten kopmasını engelleyecek sanatsal oluşumu dedesi Hacı İlhami Efendi'nin evine taşınmasıyla gerçekleştirilmiştir. Metaforik anlamıyla Rabia kültür çatısı ve özü olarak evdedir. Sanatçı oluşum yönünde olgunluğa geçeceği ilk aşama Osman ile kendi kültür çatısında Batı kültürünü özümsemesiyle gerçekleştirilir. Peregrini'nin Osman olup bu eve taşınması Moran'ın da ifade ettiği gibi yerli

kültüre yapılan aşılamanın gerçekleşmesidir. Peregrini'nin Osman olarak bu evde, Doğu kültüründe yer alması, onun da Rabia ile birlikte oluşum sürecinin sürdüğünü göstermiştir.

Rabia ve Osman'ın iki yönlü ilerleyen oluşum süreçlerinin ilk aşamasını gerçekleştiren mekân olarak seçilen bu ev ve ona ait unsurlar, iki karakterin olgunlaşma evresine geçiş aşamaları romanda 3. tekil şahıs anlatıcı ve diyalog tekniği kullanılarak aktarılmıştır:

Rabia onu en evvel mutfığa götürdü. Raflarda vaktiyle, Moskof toprağıyla ovula ovula ayna gibi yanan kap kakak dizili değildi. Fakat bulaşık çukurunun yanında, Emine'nin et kıydığı tahta yerli yerinde duruyordu. Üstündeki yarıklar, çizikler Rabia'nın tek tek bildiği yerler. Osman'a Emine'nin et kıymasını tarif etti. Her işinde öyle bir şiddet, acele ve ateş vardı ki... Vücudu gerilir, balta vururken gözleri fıldır fıldır sağa sola döner, içinden, yer altından çıkar gibi, Rabia'yı fenâ halde ürküten bir horultu çıkardı.

Osman güldü.

— Kaynanamın temposu hep *furioso* olacak. Fakat dikkat et, kavga ederken senin de tempon hep *furioso*.

Rabia artık dinlemiyordu. Onu elinden yakalamış, örümcekli, karanlık ocağın kemerinin altındaki kuyuya götürüyordu.

— Bu kuyu tılsımlıdır.

Kuyunun mermer ağızlığı yanında duran ipi ve kovayı yakaladı, kovayı kuyuya saldı. Kulağı kuyunun ağında, kova dibe değince çıkardığı gümbürtünün akislerini dinliyordu.

— Gece yarısından sonra kırk kova su çekersen, kırkıncıda bir peri çıkar, define getirir.

— Ben bu sesleri hep operama koyacağım.

— Hangi opera Osman?

— Sana söylemedim mi? Müzikal bir drama yazıyorum. Adını *Tılsımlı Kuyu* koyacağım (Adıvar, 2022: 423, 424).

Romanın kurgusal metninden aktarılan bu kısımlar Osman'ın sanatının olgunlaşma aşamasını göstermiştir. Mekân içi ile ilgili yapılan diğer aktarımlar Rabia'nın çocukluk döneminde başlayan iki yönlü oluşum sürecini ve bu süreci şekillendiren etkenlerin bir kısmını ifade etmektedir. 3. tekil şahıs anlatıcı tarafından aktarılan bu kısımlar Rabia'nın oluşum sürecindeki etmenleri ve Rabia'nın çocukluk döneminin ikinci aşamasını, çocukluk döneminden genç yetişkinlik dönemine geçişindeki ananeyi, kökü temsil etmektedir. Genç yetişkinlikten yetişkinlik dönemine geçen Rabia aynı mekânda ancak oluşumunun olgunluk seviyesine geçişinde kadın oluşum romanlarındaki fallik olma yapısına uygun olarak konumlandırılmıştır.

Rabia'nın iki yönlü ilerleyen oluşum sürecinde olgunlaşma evresine geçişinde ikinci aşama anne olması yönüyle ilerlemiştir. Bu durum kadın oluşum romanlarında kadının oluşum sürecini ilerleten bir evre olmuştur. Araştırmacılar kadın oluşum romanlarında kadının anne olma sürecini ona sonsuzluk özelliği katan bir aşama olarak nitelendirmişlerdir. Romanda da protagonist şahsın anne olma süreci onun sanatçı yönünü beslemekle birlikte kadın oluşum sürecini olgunluk evresine taşımıştır. Moran'ın bu konu üzerine yapmış okuduğu tespitler de Rabia'nın kadın oluşumunda annelik sürecinin sanatçı yönünü beslediği yönündeki çıkarımımızı destekler niteliktedir:

Adıvar'ın önemli gördüğü ve üstünde durduğu bir konu da kadının dünyaya çocuk getirmesidir. Rabia doğum yapacağı zaman simgeselliği yeni bir boyut kazanır. Ölüm tehlikesini göze alarak doğurmakta direnmesiyle ilgili parçalarda Rabia gerçi dünyaya çocuk getirecek herhangi bir

kadıdır, ama aynı zamanda yaşamı sürdüren analığın, giderek doğanın doğurucu ilkesinin simgesidir. Doğurmanın anlamındaki önem, Rabia'nın okuduğu mevlit dolayısıyla birkaç kez vurgulanır romanda. Rabia mevlitin doğumu anlatan kısmını hüznü değil yeni bir üslup ve ahenkle okumak gerektiğine inanır (Moran, 2009: 175).

Rabia'nın yetişkinlik döneminde kadın oluşum yönünü olgunlaştıran annelik süreci onunla birlikte bu süreci yaşayan Osman'ın da sanatının olgunluk eserini meydana getirmesinde önemli bir aşama olmuştur. Rabia ve Osman'ın bu olgunlaşma süreci romanda “—Benim doğuracağım oğlanın adı Recep, Osman'ın doğuracağı çocuğun adı *Tılsımlı Kuyu*, diyor” (Adıvar, 2022: 453) romanda kullanan protagonist şahsın düşünceleri üzerinden bilinç akımı tekniği kullanılarak aktarılmıştır.

Marianne Hirsch, *The Voyage In Development* isimli çalışmada yayımlanan *Spiritual Bildung: The Beautiful Soul as Paradigm* isimli makalesinde Flaubert ve Chopin'in kadın karakterleri üzerinde yaptığı incelemesinde rüyaların kadın oluşum romanlarında oluşumun merkezi olduğunu savunmuştur. *Sinekli Bakkal* romanında da Rabia'nın olgunluk evresine geçişindeki ikinci aşamada onun oluşum sürecini şekillendiren unsur rüyalar olmuştur. Kadın oluşumunda etkili olan annelik süreci rüyalarla olgunluk aşamasına geçmiştir. Rabia, bilinçaltındaki korkularıyla rüyalarda mücadele etmiştir. Rabia'nın anne olma aşamasında geçirdiği sıkıntılı süreçte yaşadığı korkular, onun sanatını olgunlaştırmasının yanı sıra kadın oluşum sürecini de tamamlayan bir yapıya dönüşmüştür. Bu süreç romanda aşamalarla ortaya konulmuştur. Rabia'nın anne olma sürecinde yaşadığı sıkıntılı duruma bağlı olarak gördüğü her rüya oluşum sürecinin bir yönünü şekillendirmiştir. Rabia, kadın oluşum romanlarının yapısal özelliğine bağlı olarak ortaya çıkan sonsuzluk arzusunu annelik olgusuna bağlı olarak gerçekleştirmek istemiştir. Bu durum onun yetişkinlik döneminde kadın oluşum sürecini tamamlayan bir etken olmuştur. Rabia'nın yetişkinlik evresinde, olgunlaşma sürecinde etkili olan annelik olgusunun meydana getirdiği sıkıntılı durumlar onun kadın oluşum sürecini tamamlarken sanatçı oluşum sürecini beslemiş ve devam ettirmiştir. Bilinçaltındaki korkuları rüyalarla bilincini bulanıklaştırmıştır, ancak rüyalarla parçalanmış Rabia'nın zihni onun kadın oluşumunda her bir parçanın gerekli yere konumlanmasını sağlamıştır. Oluşum sürecini şekillendiren bilinç parçacıkları onun sanat yönünü olgunlaştıran bir unsura dönüştürmüştür

Protagonist şahsın yetişkinlik döneminde iki yönlü olgunlaşmasında etkili olan rüyalar kadın oluşum romanlarındaki rüya yapısına uygun olarak ilerlemiştir. Kadın oluşum romanlarında Freud'un yaklaşımıyla bu süreci değerlendiren araştırmacılar, rüyaların bu aşamada önemli bir yere sahip olduğunu belirtmiştir.

Rabia, kadın oluşum romanlarının yapısal özelliğine bağlı olarak ortaya çıkan sonsuzluk arzusunu annelik olgusuna bağlı olarak gerçekleştirmek istemiştir. Bu durum onun yetişkinlik döneminde kadın oluşum sürecini tamamlayan bir etken olmuştur.

Onun için de, doğum yapması ölümüne neden olabileceği zaman, ne doktorların sözünü dinleyerek doğumdan vazgeçer, ne de kocasının yalvarmalarına kulak asar. Bu konuda gerekirse, Vehbi Dede'ye bile başkaldırmaya kararlıdır. Dediğim gibi analığın simgesi, doğurucu ilke olarak bir arketiptir şimdi (Moran, 2009: 175).

Rabia'nın yetişkinlik döneminin ikinci aşamasında oluşum romanlarının yapısal özelliğine bağlı olarak şefkatli eğitici konumunda bulunan Vehbi Dede'ye karşı sergilediği kabullenici tavrı değişmiştir. Rabia, kadın oluşum romanlarında önemli bir unsur olan anne olma arketipine bağlı olarak kimlik oluşumunu şekillendirmiştir. Annelik olgusuyla beraber Rabia, kendi kararını verebilen, hayatında yönlendirici konumda bulunan diğer otoritelerin üstünde bir karar ortaya koyabilen kadın konumuna geçmiştir. Bu kez protagonist şahıs, kendi oluşum ve olgunlaşma sürecinde fallik durumda olan bir kadın profiliyle karşımıza çıkmıştır. Bu durum protagonist şahsın, yaşadığı dönemin toplumsal ve kültürel yapısında farklı bir kadın rolü

üstlendiğini göstermiştir. Rabia, yaşadığı toplumda kabul edilen kadın rollerinin dışına çıkmıştır. Kendi geleceği ve hayatı üzerinde karar alabilen, bu kararları uygulayabilen bir kadın olarak konumlanmıştır. Rabia'nın yetişkinlik evresinde, olgunlaşma sürecinde etkili olan annelik olgusunun meydana getirdiği sıkıntılı durumlar onun kadın oluşum sürecini tamamlarken sanatçı oluşum sürecini beslemiş ve devam ettirmiştir. Bilinçaltındaki korkuları rüyalarla bilincini bulanıklaştırmıştır, ancak rüyalarla parçalanmış Rabia'nın zihni onun kadın oluşumunda her bir parçanın gerekli yere konumlanmasını sağlamıştır. Oluşum sürecini şekillendiren bilinç parçacıkları onun sanat yönünü olgunlaştıran bir unsura dönüştürmüştür. İki yönlü ilerleyen oluşum sürecinde kadın oluşum yönünü tamamlayan Rabia'nın bu süreci romanda 3. tekil şahıs anlatıcı ve diyalog tekniği kullanılarak aşamalı bir şekilde ilerletilmiştir:

Rabia'nın Vehbi Dede'ye çevrilen gözlerinde, ilk defa olarak teslimiyetten, itaatten eser yoktu. Âdetâ meydan okuyor gibi bakıyordu.

Dede bundan müteessir oldu.

(...) Fakat kızda bugün istiklalden fazla şeyler vardı. Vehbi Dede ile aralarındaki ma'nevî bağı koparmış gibiydi. Kız kendi mukadderatını kendi ellerine almıştı. Vay itiraz edenlerin haline! (Adıvar, 2022: 445, 446).

Protagonist şahsın yetişkinlik döneminde annelik sürecindeki sıkıntılı evreleri geçirmesiyle oluşum sürecinin ikinci aşaması tamamlanmıştır. İkinci aşamada Rabia kadın oluşum sürecini tamamlamış, üçüncü aşamadaki oluşum süreci sanatçı oluşum tarafının şekillenmesiyle tek yönlü ilerlemiştir. Rabia ve Osman'ın oğulları Recep'in dünyaya geliş süreci ve bu süreçte Rabia'nın yaşadığı sıkıntılı durumlar, iki karakterin de sanatlarında olgunluk evresine geçişlerini hazırlayan bir unsur olmuştur. Bu aşama romanda diyalog tekniği ve 3. tekil şahıs anlatıcı tekniği kullanılarak aktarılmıştır:

Osman'ın sobası gürül gürül yanıyor. Doktorlar kahvaltı ediyor. Osman koltuktan onları seyrediyor.

— Oğlunuz mûsikî-şinâs olacak, *Cher Maître*, annesi kloroform altında bidüzüye şarkı söyledi. Müzikalı ameliyat... Ha ha ha!

Bunu Doktor Salim söylüyordu. Fakat Osman o müzikalı ameliyatın her anını biliyordu. Kapının dışında durmuş, dinlemişti. Rabia ne garip sesler çıkarmıştı. Bunların bazıları mûsikî olabilirdi. *Mevlid*'in “Doğum” parçası, mukabelelerinden yerler ve hepsinin arasında o iki buçuk ham, haşin ses... Define getiren perinin türküsü.

— Rabia yataktan kalktığı gün ikinizi de davet ediyorum. Karı koca size konser vereceğiz. Rabia'ya *Tılsımlı Kuyu*'dan define havasını söyleteceğim.

(...)

— O da hangisi? Arada sırada çıkardığı kuyu çıkırığına benzer sesler mi?

— Evet. Dün akşam onu fırtına orkestrasıyla söyledi (Adıvar, 2002: 469).

Romanda evlilik yapısının tamamlanmasıyla Rabia'nın üçüncü aşamadaki sanatçı oluşum yönü Osman ile birlikte olgunluk evresine geçmiştir. Osman ve Rabia'nın sanatının olgunlaşma sürecinde eksik kalan kısımlar bu süreçle birlikte tamamlanmıştır. İki roman karakterinin musiki yönüyle ilerleyen sanatsal oluşumlarındaki sentez de oluşumun üçüncü aşamasında gerçekleşmiştir. Rabia'nın olgunluk eseri *Mevlid*'in Batı musikisiyle yeni bir biçim kazanması onun sanatındaki oluşumun özgün yönünü meydana getirmiştir. Osman'ın olgunluk eseri olan *Tılsımlı Kuyu*'daki eksik musiki parçası Rabia'nın kendi özgün sanat anlayışındaki Doğu musikisine ait melodilerle buluşmuştur.

Bu iki karakterin sanatsal oluşumunda özgünlüğe giden sürecindeki sentezi sağlayan etken Recep olmuştur. Recep taşıdığı isimle de Rabia'nın yaşadığı dönemde yeni bir insan tipi olarak Doğu'nun içinde barındırdığı Batı, Batı'nın içinde taşıdığı Doğu melodisini taşıyan bir simge olmuştur. Rakım'ın orta oyununda adından bahsettiği Recep, Rabia'nın kök değerler ve ananeye yapmış olduğu aşının bir neticesi olarak oluşum sürecini gerçekleştiren bir unsur olmuştur. Ananeyi içinde barındıran yeniye doğru ilerleyen yeni bir insan tipi olarak karşımıza çıkmıştır. Orta oyunundaki bir karakterden esinlenilerek ismi konulan Recep, Meşrutiyet'in ilân edilmesiyle sürgün cezası kalkan dedesinin hayal takımına eklenen bir karakter de olmuştur. *Sinekli Bakkal* romanında sentezin sembolü olan Recep, toplumsal, kültürel, siyasi dönüşümün bir yansıması olmuş, Adıvar'ın diğer romanı *Tatarcık*'ta bu romanda dönüşen toplumla birlikte ortaya çıkan yeni bir insan tipini de vurgulamıştır.

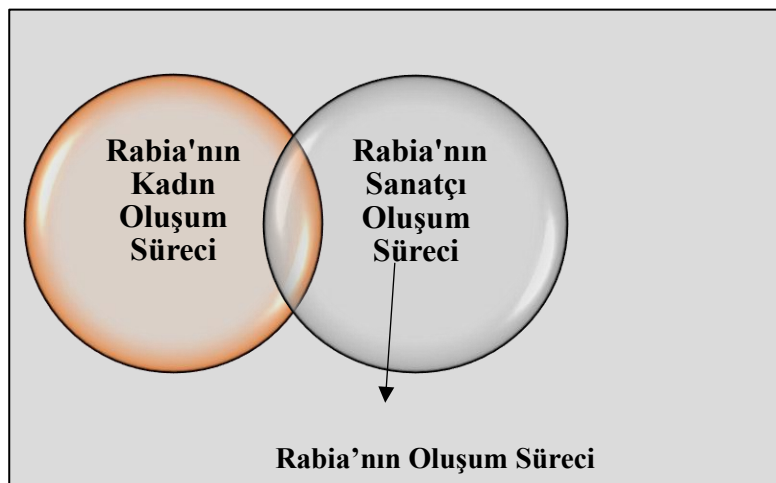
2. YÖNTEM

Sinekli Bakkal romanında Rabia'nın kadın oluşum süreci incelenirken Batı'da kadın oluşum romanının yapısal özelliklerini belirten kuramlar belirlenmiştir. Roman içinde bu kuramların olup olmadığı tespit edilmiştir. Protagonist şahsın kadın oluşum sürecinde tespit edilen yapılar, romanın olay örgüsü içinde geçen örneklerle ortaya konulmuştur.

3. BULGULAR

Protagonist şahsın oluşum sürecinin ilk aşamasını oluşturan çocukluk dönemi, sanatçı kimliğinin ve cinsiyet rolünün gelişimine bağlı olarak birbirine koşut ilerlemiştir. Rabia'nın çocukluk döneminde oluşum sürecine etki eden etmenler, sanatçı oluşumunu ve kadın oluşumunu aynı doğrultuda ilerletmiştir, ancak protagonist şahsın yetişkinlik ve genç yetişkinlik dönemine geçişle birlikte cinsiyet rolleri belirginleşmiş ve toplumsal statüsü şekillenmeye başlamıştır.

Rabia'nın etkilendiği kültürün ve sosyal etkenlerin içerdiği zıtlık ve çatışmalar, Rabia'nın kadın kimliğinin şekillenmesinin yanı sıra sanatsal kimliğinin oluşmasına da katkı sağlamıştır. Bu durum Rabia'nın oluşum sürecini iki koldan ve birbirine koşut olarak ilerletmiştir. Bu bağlamda *Sinekli Bakkal* romanı hem kadın oluşum hem de sanatçı oluşum romanı özelliğini taşımaktadır. Rabia'nın sanatçı oluşum süreci ve kadın oluşum süreci arasında görülen geçişimlilik özelliği aşağıdaki şekilde somutlaştırılmıştır:

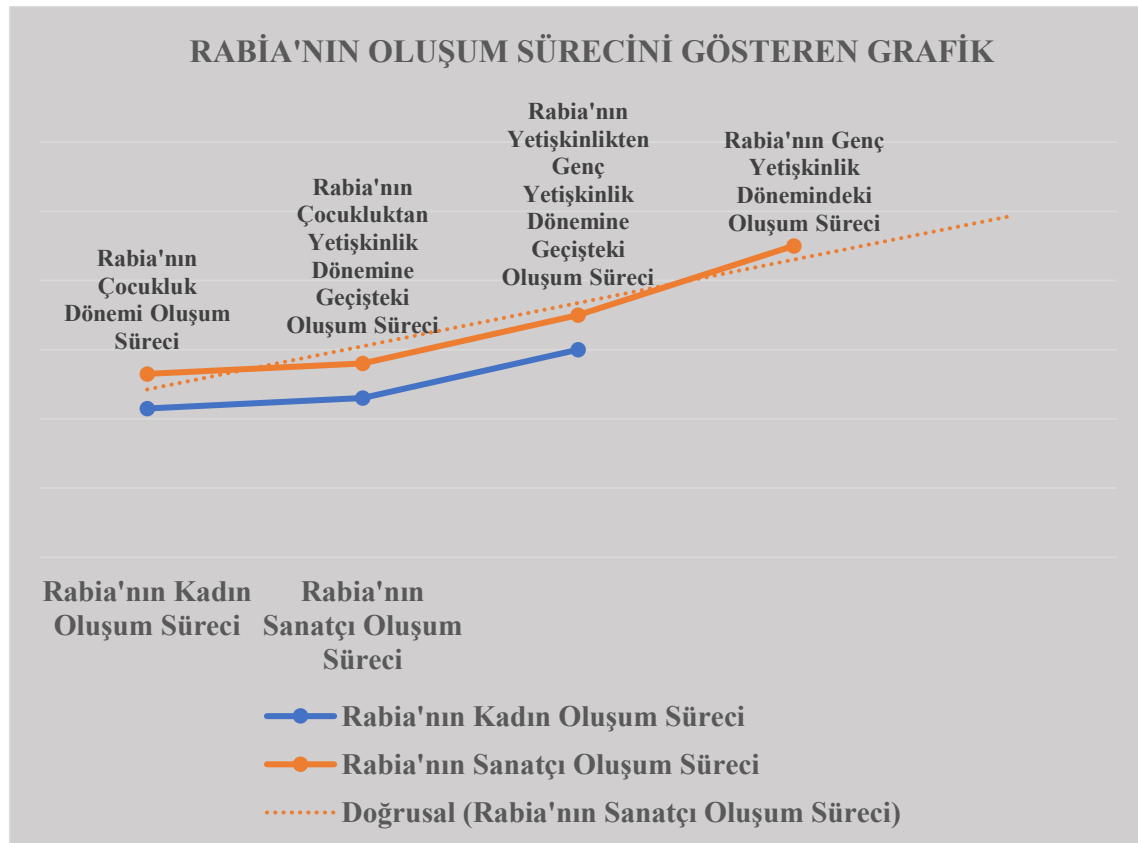
Şekil 1. Sinekli Bakkal Romanında Oluşum Romanı ve Oluşum Romanına Yakın Türler Arasında Görülen Geçişimlilik Özelliğini Gösteren Şekil

Protagonist şahsın oluşum sürecinin ilk aşamasını oluşturan çocukluk dönemi, sanatçı kimliğinin ve cinsiyet rolünün gelişimine bağlı olarak birbirine koşut ilerlemiştir. Rabia'nın çocukluk döneminde oluşum sürecine etki eden etmenler, sanatçı oluşumunu ve kadın oluşumunu aynı doğrultuda ilerletmiştir, ancak protagonist şahsın yetişkinlik ve genç yetişkinlik dönemine geçişle birlikte cinsiyet rolleri belirginleşmiş ve toplumsal statüsü şekillenmeye başlamıştır.

Rabia'nın çocukluk döneminden çıkışı, yetişkinlik evresine geçişle belirginleşmeye başlayan cinsiyet rolleri, oluşum sürecini şekillendiren etkenlerin etki alanını da farklılaşmıştır. Kimlik oluşumuna ve sanatçı oluşumuna etki eden aynı etmenler bu kez Rabia'nın farklı oluşum süreçlerini beslemiştir. Bu farklılaşmaya bağlı olarak Rabia'nın sanatçı oluşumu ve kimlik oluşumunda görülen geçişimlilik özelliği belirli bir süreçten sonra ortadan kalkmıştır.

Romanın kurgusal metninde birinci kısmın sonunda türler arasında geçişimliliğin ortadan kalkmasıyla Rabia'nın oluşumu tek yönlü ilerlemeye başlamıştır. Eserin ikinci bölümüyle başlayan olay örgüsündeki akış Rabia'nın oluşum sürecini, sanatçı oluşumunu şekillendiren bir yöne kaydırmıştır. Roman, genç yetişkinlik dönemine geçişle birlikte kadın oluşum sürecini tamamlayan Rabia'nın sanatsal oluşum yönünün şekillenme ve tamamlanma süreciyle devam etmiştir.

Kadın oluşum sürecini tamamlayan Rabia'nın oluşum süreci, yetişkinlik döneminde kesintiye uğramadan sanatçı oluşumunun devam etmesiyle ilerlemiştir. Protagonist şahsın iki yönlü ilerleyen oluşum süreci aşağıdaki grafikte somutlaştırılmıştır:

Grafik 1. Rabia'nın Türler Arası Geçişimlilik Özelliğine Göre Oluşum Sürecini Gösteren Grafik

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Sinekli Bakkal romanında Rabia'nın dönemsel bir oluşum ile birlikte kadın kimliğini ve sanatçı oluşumunu tamamladığı görülmüştür. II. Abdülhamit döneminden başlayarak Meşrutiyetin ilânına kadar olan süreçte dönüşen toplumsal, kültürel ve siyasi yapıda dünyaya gelen Rabia'nın kadın oluşum süreci ve sanatçı oluşum süreci değişen yapıyla birlikte şekillenmiştir. Selim İleri, *Sinekli Bakkal'a Son Satırlar* isimli yazısında bu dönüşümle birlikte meydana gelen kimlik oluşumları hakkında şu tespitlerde bulunmuştur:

II. Abdülhamit dönemini bir geçmiş zaman dekoru önünde yansıtarak, eskiden yeniye devralınması gereken kültür, sanat ve töre değerleri üzerinde durur. Bir anlamda yazar ve eseri, tarihî süreklilik arayışı içerisinde oldukları.

Yazar ve eseri, bir yandan da; çoktan yer edinmiş görünen Batılılaşmanın ortalık yerinde, Doğu'nun payını araştırırlar ve ulusal kimlikli bir bileşime ulaşmayı denerler (Adıvar, 2022: 474).

Roman dönüşen toplumla birlikte oluşum sürecine giren bireylerin tarihi süreklilik içinde dönüşen rolleri, statüleri etrafında ortaya çıkan yeni kadın tipinin oluşum sürecini aktarmıştır. Değişen kültürel, siyasi ve toplumsal düzende devletle birlikte dönüşen bireylerin oluşum süreci izlenmiştir. Bu değişim ve dönüşüm sürecinin ve Rabia'nın oluşum sürecinin aktarımı yazarın dil ve anlatım teknikleriyle desteklenmiştir.

Halide Edip, eserde tasvir, sahne ve ruh tahlilleri gibi anlatım tekniklerini geleneksel batı romanına yaraşan bir ustalıkla kullanmıştır. Eserin olaylar dizisi ve düşünce unsurlarını bir bütünün parçası yapan sentezleyici unsur karakterdir. Yazar, kendi dünya görüşü ve Türk Rönesansının gerçekleşme sürecini, romanın başkışısı olan Rabia'nın olgunlaşma süreci içinde vermektedir. Bu bakımdan Sinekli Bakkal, geleneksel anlatım tekniklerine bağlı kalmakla beraber, tek bir ilgi merkezi seçmekte, zaman ve mekânda sınırlı kalmakta ve özellikle seçilen ilgi merkezinin; yani Rabia'nın değişme sürecini, parçaları bütüne bağlayan unsur olarak kullanarak oldukça kusursuz bir dramatik yapıya sahip olmuştur. Romanda yazarın verdiği yorumlar çok kısadır, sahne, tasvir ve tahlil teknikleri, karakterleri çeşitli bakış açılarından çeşitli boyutlarıyla verebilecek bir objektiflikle kullanılmıştır (Kantarcioglu, 2004: 80).

Toplumda kadın bireylerin dönüşümü ve oluşumu Rabia'nın kadın oluşum süreci üzerinden gözlemlenmiştir. Değişen kültürel yapının bireye yansıyan yönleri Rabia'nın sanatçı oluşum süreciyle değerlendirilebilmiştir. Siyasi oluşum ve dönüşümün topluma yansıyan yönleri Rabia'nın kadın oluşum süreci ve sanatçı oluşum süreci üzerinden takip edilmiştir. Tüm belirtilen etkenlere bağlı olarak Rabia'nın oluşum süreci sanatının oluşumuyla birlikte ilerlemiştir. Kadın oluşumu sanatçı yönünü sanat oluşum süreci de kadın oluşum sürecini beslemiştir. Bu iki yönlü kimlik oluşumu da dönemsel oluşum ve değişimlerin ortaya çıkardığı etkenlere bağlı olarak ilerlemiştir. Bu bağlamda *Sinekli Bakkal* romanı hem sanatçı oluşum romanı hem de kadın oluşum romanı yapısının unsurlarını eşit ekseninde ilerleten ve protagonist şahsın sanat oluşumunun devam etmesiyle neticelenen bir romandır.

5. KAYNAKLAR

Adıvar, H. E. (2022). *Sinekli Bakkal*. (40. Baskı). İstanbul: Can Yayınları.

Aytaç, G. (2016). *Edebiyat Üzerine*. (1. Basım). Ankara: Hece Yayınları.

Abel, E., Hirsch, M. and Lagland, E. (1983). *The Voyage In*. Hanover and London: Published and Dortmund College by University Press of New England.

Ellis, L. (1999). *Appearing to Diminish*. London: Lewisburg Bucknell University Press.

- Fethi Naci. (1990). *100 Soruda Türkiye' de Roman ve Toplumsal Değişme*. (2. Baskı). İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Felski, R. (1989). *Beyond Feminist Aesthetics*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Enginün, İ. (2018). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*. (20. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Fraiman, S. (1993). *Unbecoming Woman*. New York: Columbia University Press.
- İnalçık, H. ve Seyitdanlıoğlu, M. (2012). *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. (2. Baskı). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kantarcıoğlu, S. (2004). *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm*. (2. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karpat, H. K. (2011). *Osmanlı'dan Günümüze Edebiyat ve Toplum*. (2. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kuran, E. (1997). *Türk Çağdaşlaşması Çileli Bir Yolda İlerleyiş*. (Derleyen: M. Erdoğan) (1. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kıbrıs, İ. (2001). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Yeni Türk Edebiyatı*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Lewis, B. (1984). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (Çev. M. Kırıatlı). (2.Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Moran, B. (2009). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*. (21. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2020). *Türk Modernleşmesi*. (27. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Okay, M. O. (2015). *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*. (5. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Okay, M. O. (1998). *Sanat ve Edebiyat Yazıları*. (2. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Shaw, J.S. and Kural Shaw, E. (1983). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. (1. Baskı). C.2. İstanbul: E Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2019). *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. (30. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tekin, M. (2008). *Roman Sanatı*. (4.Basım). Ankara: Ötüken Neşriyat.
- Tuncer, H. (1996). *Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı- I*. İzmir: Kanyılmaz Matbaası.
- Uç, H. (2006). *Ansiklopedik Roman Eleştiri Terimleri*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Ünal, D. Ç. (2003). *Alman Eğitim Romanında Avangard Dönüşümler*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yalçın, A. (2005). *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Romanı 1946-2000*. (2. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.